

Asia: VN/8051/2019

Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla (luonnos)

Lausunnonantajan lausunto

Lausuntonne ja yleiset kommenttinne demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta

Amnesty International kiittää mahdollisuudesta lausua suomalaista demokratiapolitiikkaa 2020-luvulla koskevasta valtioneuvoston periaatepäätösluonnoksesta.

Periaatepäätösluonnos sisältää ansiokasta analyysia demokratian tilasta, viimeaikaisista kehityskuluista ja demokratiakehitykseen vaikuttavista ilmiöistä. Demokratian, oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien tiivis kolmiyhteys on myös hyvin sanoitettu ja aihetta koskeva kappale sisältää analyysia oikeusvaltion tilasta Suomessa. Suomen ihmisoikeustilannetta ei kuitenkaan käsitellä samalla tavalla, vaikka työtä ihmisoikeuksien turvaamisessa on vielä paljon tehtävänä. Tästä kertoo esimerkiksi se, että Suomen kansainvälisiltä ihmisoikeuksia valvovilta elimiltä saamien suositusten toimeenpano on hyvin hidasta. Ihmisoikeuksien turvaamisen tulisikin olla vahvemmin läsnä asiakirjassa kautta linjan ja demokratiapolitiikan olla linjassa ihmisoikeuspoliittisten linjausten kanssa.

Demokratian tilaa koskevassa kappaleessa listataan ansiokkaasti demokratian haasteita, ja nouseviin haasteisiin on, aivan oikein, sisällytetty viranhaltijoihin, päättäjiin, toimittajiin ja tutkijoihin kohdistuva järjestelmällinen häirintä eli maalittaminen. Samaa häirintää kohdistuu voimakkaasti myös kansalaisjärjestöihin, ihmisoikeuspuolustajiin – mukaan lukien ilmasto- ja ympäristöihmisoikeuspuolustajat – ja muihin aktivisteihin, mitä ei ole luonnoksessa tunnistettu, eikä heidän suojelemiseksi ole tehty esimerkiksi lainsäädännöllisiä toimenpiteitä. Kansalaisyhteiskunnan toimijoiden suojeleminen maalittamiselta on yksi tärkeä keino vaikuttaa kaikkien mahdollisuuksiin käyttää osallistumisoikeuksiaan.

Suomen demokratiapolitiikan yhtenä tavoitteena on, että ihmisten poliittiset oikeudet ja kansalaisoikeudet toteutuvat Suomessa yhdenvertaisesti, eikä ketään jätetä ulkopuolelle tai jälkeen yhteiskunnassa. On hyvä huomioida, että ihmisoikeudet ovat vahvasti toisistaan riippuvaisia, eikä

poliittisia ja kansalaisoikeuksia ole mahdollista toteuttaa ilman panostusta taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin.

Näiden yleisten huomioiden lisäksi keskitymme lausunnossamme demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatusta koskevaan linjaukseen.

Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Vaalijärjestelmän uudistaminen*
- *Vaalien turvallisuuden vahvistaminen*
- *Äänestysmahdollisuuksien joustavoittaminen ja sähköisen äänioikeusrekisterin laajamittainen käyttöönotto*
- *Äänestysaktiivisuuden ja monipuolisen ehdokasasettelun edistäminen*

-

Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Yhdenvertaisen osallistumisen edistämien ja kytkeminen vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja valmistelua.*
- *Osallisuusjärjestelmien kehittäminen sekä arviointi kunnissa ja hyvinvointialueilla.*
- *Aloite-instrumenttien tarkastelu sekä erilaisten osallistumis- ja vaikuttamismenetelmien laajamittainen hyödyntäminen. Digitaalisen osallistumisen ja verkkodemokratiapalvelujen kehittäminen.*
- *Osallistumistoimien arviointi ja mittaaminen sekä yhdenvertaisen osallistumisen kehittäminen.*

Kts. kommentit linjauksesta 6

Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista

Toimenpide-ehdotusten teemat demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi

- *Nuorten koulutuspolkujen eriytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa. Osallistumista tukevan tietopohjan ja valmiuksien varmistaminen.*

- **Ajantasaisten koulutus- ja oppimateriaalien saatavuuden parantaminen (demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksistä). Valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittäminen sekä ajankohtaisten pilottihankkeiden tulosten valtakunnallinen jalkauttaminen.**
- **Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen pitkäjänteinen kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeusasioissa.**
- **Kansalaistaitojen sekä avoimen keskustelun vahvistaminen disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi (ml. digitaalinen- ja mediakasvatus).**
- **Yleisten kirjastojen ja museoiden verkoston roolin vahvistaminen yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistamisessa.**
- **Demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan osaamisen vahvistaminen ja painoarvon lisääminen kotoutumiskoulutuksessa sekä monikielisessä yhteiskuntaorientaatiossa.**
- **Riittävien resurssien turvaaminen kansalaisyhteiskunnan toimijoille demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen.**

Kiitämme, että luonnoksessa on kiinnitetty erityistä huomiota demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen ja sen merkitykseen nuorten ja aikuisten osallisuuden ja toimijuuden vahvistamisessa. Jotta ihmisoikeudet voivat toteutua kaikille, niistä tulee jatkuvasti tiedottaa ja kouluttaa, sekä varmistaa, että koulutus tapahtuu ihmisoikeuksia kunnioittaen. Vain tätä kautta yksilöt voivat tunnistaa oikeutensa sekä voimaantua puolustamaan sekä omia että muiden oikeuksia.

Ihmisoikeuskasvatuksen kehittämistarpeet

On hyvä, että ihmisoikeuskasvatukseen liittyvät kehittämistarpeet on huomioitu demokratiakasvatuksesta erillisinä. On ensiarvoisen tärkeää, että ihmisoikeuskasvatukseen liittyviin sisältöihin ja koulutukseen panostetaan. Yhteiskunnan yleinen ja osin puutteellinen käsitys ihmisoikeuksista heijastuu koulujen toimintaan ja ihmisoikeuksien käsittely tyypistyy helposti kansalaisoikeuksien ja poliittisten oikeuksien, kuten sananvapauden ja osallistumisoikeuksien, käsittelyyn koko ihmisoikeuksien kirjon sijaan. Ihmisoikeuskasvatuksen ei tule olla alisteinen demokratiakasvatuksen tavoitteille, vaan se on tunnistettava perustuslaillisena velvoitteena oikeuksien toteutumisen turvaamiseksi.

Kannatamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittämistä. Keskukselle tulee varata riittävästi resursseja ja sen toimintaa tulee jalkauttaa opettajien ja oppilaitosten arkeen konkreettisen yhteistyön kautta. Osaamiskeskus ei kuitenkaan yksin ratkaise erityisesti opettajien peruskoulutuksen hajanaisuutta ja katvealueita ihmisoikeuskasvatukseen liittyen, joten on tärkeää, että perus- ja täydennyskoulutusta vahvistetaan ja yhtenäistetään.

Pidämme tärkeänä, että YK:n ihmisoikeuskasvatuksen julistuksen (2011) määritelmä ihmisoikeuskasvatuksesta – ihmisoikeuksista tiedottaminen, niiden kunnioittaminen sekä niiden edistäminen – huomioidaan kokonaisvaltaisesti myös opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen sisällöissä, toimenpiteissä sekä tavoitteissa. Ihmisoikeusperustaisuuden tulee myös näkyä poikkileikkaavasti oppilaitosten hallinnossa ja päätöksenteossa, kouluyhteisön sosiaalisessa kanssakäymisessä, opetussuunnitelmissa ja -metodeissa, sekä koulun fyysisissä tiloissa ja sosiaalisessa ympäristössä. Tästä syystä myös oppilaitosten hallinnon osaamista tulee vahvistaa.

Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksessa tulee ihmisoikeustiedon ja osallistumismahdollisuuksien lisäksi panostaa syrjivien rakenteiden, normien ja ajatusmallien tunnistamiseen ja purkamiseen, sekä antirasistiseen työskentelyyn. Ihmisoikeusperustaisen opetuksen sisällöt tai keinot eivät saa aiheuttaa syrjintää tai loukata yksilöiden oikeuksia. Valitettavasti oppilaitoksissa ei välttämättä tunnisteta opetuksessa tai koulukulttuurissa ilmeneviä ongelmia ja niiden juurisyitä, mikä voi johtaa erityisesti erilaisten vähemmistöryhmien syrjintään joko suoraan tai välillisesti. Oppilaitosten henkilöstön osaamista puuttua oppilaiden väliseen kiusaamiseen ja syrjintään tulee myös vahvistaa.

On hyvä, että kansalaisjärjestöjen ja oppilaitosten välistä vuorovaikutusta voidaan vahvistaa ja että järjestöjen toimintaa resursoidaan, sillä järjestöt tuottavat paljon asiantuntevaa materiaalia ja koulutuksia koulujen käyttöön. Yhtä tärkeää on myös osallistaa asiantuntijajärjestöjä ja -toimijoita opetusta ohjaavien rakenteiden, kuten opetussuunnitelmien, suunnittelussa. Laajempi tiedotus järjestöjen tekemästä työstä on myös paikallaan, mutta se ei saa sysätä ihmisoikeusperustaista kouluttamisvelvoitetta ja materiaalin tuotantoa pois opetusta hallinnoivilta ja ohjaavilta tahoilta. Opetuksen järjestäjien tulee myös resursoida järjestöjen ja oppilaitosten yhteistyötä, jos yhteistyöstä halutaan merkityksellistä ja että se saavuttaa mahdollisimman monia opettajia/oppilaita.

Koulutuspolkujen eriytyminen

Koulutuspolkujen eriytyksen estämiseksi nuorten tietopohjan vahvistamisen lisäksi on kiinnitettävä huomiota opetus- ja oppilaanohjaushenkilöstön ymmärryksen vahvistamiseen ihmisoikeusperustaisesta ja antirasistisesta työskentelytavasta. Tähän voidaan vaikuttaa myös tukemalla oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien kehittämistä ja toimeenpanoa. Osallistumisen vahvistaminen nojaa lasten ja nuorten osallisuuden kokemukseen arjessa. Tätä voidaan vahvistaa varmistamalla, että opetusmateriaalit sekä opetus- ja toimintaympäristö todella ovat esteettömiä, turvallisia ja inklusiivisia kaikille nuorille, ja että sukupuolten moninaisuus, oppilaiden taustat, kielet ja kulttuurit näkyvät ja niitä käsitellään yhdenvertaisesti kouluympäristössä.

Mediakasvatuksesta

Pidämme luonnoksessa esitettyjä toimenpiteitä kannatettavina. Ihmisoikeusperustaisen mediakasvatuksen tulee huomioida kohderyhmien yhdenvertaisuus, sekä yhdenvertaisuuden käsittely osana mediakasvatusta. Mediakasvatus ei saa kuitenkaan typistyä pelkäsi välineeksi disinformaatiota vastaan taistelemiseksi - se on yksi osa sitä - vaan demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisen ja ymmärtämisen näkökulmasta on keskeistä painottaa kriittisiä medialukutaitoja ja ihmisten mediatoimijuuksien mahdollisuuksia epäoikeudenmukaisuuksien haastamiseen ja ihmisoikeuksien puolustamiseen, kuten yleisemmin ihmisoikeuskasvatuksessa.

Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää

- *Julkisen hallinnon viestinnän kehittäminen yhteiskunnan toimintaan liittyvissä asioissa.*
- *Julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattaminen. Avoimuusrekisterin saattaminen voimaan, seuranta sekä kehittämistarpeiden arviointi.*
- *Lainsäädäntöprosessin avoimuuden ja osallistavuuden parantaminen sekä virkamiesten osaamisen kehittäminen.*

-

Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa

- *(Puolueiden välisen) dialogin ja yhteistyön tunnistaminen keskeiseksi elementiksi rakentavassa yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa.*
- *Hyvien väestösuhteiden edistäminen dialogin keinoin.*
- *Oikeiden osallistumisinstrumenttien valinta osallistumisen eriytymisen vähentämiseksi.*
- *Viranomaistoimien jatkaminen ja osaamisen kehittäminen vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi.*
- *Vihapuheen ehkäisy sekä tietoisuuden lisääminen vihapuheen ja häirinnän kohtaamisesta sekä sananvapauden rajoista.*

-

Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja

osallistumista

- ***Autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan merkityksen tunnistaminen sekä kumppanuuteen perustuvan sektorien välisen yhteistyön edistäminen.***
- ***Kansalaisyhteiskuntaan liittyvien muutosten ja niiden vaikutusten pitkäjänteinen arviointi ja seuranta.***
- ***Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukeminen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittäminen.***
- ***Nuorten vapaaehtoistoiminnan tukeminen koulujen ja oppilaitosten avulla.***
- ***Kansalaisyhteiskuntatutkimuksen edistäminen ja tutkimustiedon parempi hyödyntäminen. Virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamisen ja –tietämyksen vahvistaminen.***
- ***Kulttuurilaitosten roolin ja toiminnan vahvistaminen kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa sekä kulttuurin nostaminen kestävästä kaupunkikehityksen keskiöön.***

On rohkaisevaa, että luonnoksen linjauksessa 2. erityisesti asetetaan tavoitteeksi, että yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisyhteiskuntia. Toimenpide-ehdotusten teemat käsittelevät tässä kohdassa kuitenkin vain edustuksellisen demokratian vahvistamista parantamalla osallistumismahdollisuuksia, ei kaikkien poliittisten oikeuksien ja kansalaisyhteiskuntien käyttämisen edistämistä. Kansalaisyhteiskuntaa koskevan linjauksen 6. toimenpide-ehdotuksiin sisältyy samoin useita hyviä tavoitteita mutta vaikuttaa siltä, että toimenpiteet halutaan rajata koskemaan lähinnä vakiintuneita kansalaisyhteiskunnan toimijoita. Kansalaisyhteiskunnan toimintatapoja ei kuitenkaan tulisi määritellä ulkoapäin, vaan kunnioittaa niitä ihmisoikeuksiin ja perusoikeuksiin pohjautuvia osallistumisen tapoja, joita yhteiskunnassa muodostuu. Demokratian ja osallisuuden edistämiseksi tulisi käydä aitoa dialogia monenlaisten kansalaisyhteiskunnan toimijoiden ja liikkeiden kanssa ja mahdollistaa myös sellaiset väkivallattomat kansalaistoiminnan muodot, joilla pyritään edistämään yhteiskunnallista muutosta vakiintuneiden vaikuttamiskanavien ulkopuolella. Tällä hetkellä käytännön viranomaistoiminnassa esimerkiksi väkivallattomaan kansalaistotelemattomuuteen suhtaudutaan ensisijaisesti lain rikkomisena, ei mahdollisesti kokoontumisvapauden piirissä olevana tapana osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja vaikuttaa, kuten mm. YK:n ihmisoikeuskomitea on yleiskommentissaan linjannut.

Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä

- ***Toimijoiden yhteydenpidon lisääminen kansallisella tasolla ja Suomen kansainvälisen demokratiatyön kehittäminen kokonaisuutena. Suomalaisen demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioalan asiantuntemuksen hyödyntäminen kansainvälisessä yhteistyössä.***
- ***Politiikassa aliedustettujen ryhmien poliittisen osallistumisen vahvistaminen tukemalla kansainvälisesti puolueita ja parlamentteja. Erilaisten tapojen kehittäminen tukemaan eri toimijoiden osallistumisoikeuksien toteutumista sekä mediavapautta.***

- ***Valtioneuvoston tutkimustoiminnan kehittäminen sekä seuranta kansainvälisen demokratiatyön vaikuttavuudesta ja kehittämistarpeista.***
- ***Suomen aktiivinen toiminta Euroopan Unionin Team Europe Democracy–aloitteessa ja hallitusten välisissä demokratiajärjestöissä. Suomen tuki Kansainväliselle demokratia- ja vaaliapuinstituutille (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, International IDEA).***

-

Åman Emma
Amnesty International Suomen osasto